

actieve steun ontzegden. Dit had vervolgens als gevolg dat Harderwijk steeds meer afhankelijk werd van rondreizende promotiestudenten, wat op zijn beurt weer een negatief effect had op haar imago. Studenten komen in dit boek her en der aan bod maar een overzicht van hun aantallen in een grafiek of tabel had zeker niet misstaan.

Hoewel het oorspronkelijk de bedoeling was geweest de universiteit te gebruiken voor de opleiding van geschikt kader, verbleekte dit idee al gauw. Hieraan was overigens de late stichting mede debet. De Leidse universiteit was bijvoorbeeld vanaf het midden van de zeventiende eeuw over haar hoogtepunt heen. In de regio zelf ondervond men vooral de tegenwerking van 'concurrent' Nijmegen waar als reactie in 1648 een eigen academie werd opgericht (zie het artikel van E. van Meerkerk). Deze was echter geen lang leven beschoren. De lethargie waarin men in Harderwijk langzaam wegzakte werd nog eenmaal flink opgeschrikt ten tijde van de patriotten (vergelijk het artikel van M. Evers en E. Jansen). Gelderland had op intellectueel gebied de nodige 'leidsmannen' maar de senaat wist de politieke druk te weerstaan. Dat de boekwetenschap qua productie inmiddels alomtegenwoordig is, blijkt uit de bijdrage van Lankhorst over de bibliotheek. Dankzij een aankoopbudget maar tevens door schenkingen was het boekenbezit misschien wel een van de weinige bloeiende facetten van de universiteit. De boeken werden uiteindelijk toegevoegd aan de Athenaeumbibliotheek van Deventer.

Een aantal van de bijdragen gaat tevens nog in op het onderwijskundig vlak: één bijdrage over de beoefening van wijsbegeerte (H. Krop) en twee bijdragen behandelende theologische facetten (Fred van Lieburg en Jacob van Sluis). Tot slot volgen nog drie appendices over de hoogleraren, een bibliografie en een financieel overzicht. Helaas worden, kennelijk in de drang naar productie, uitgaven van Verloren nogal eens ontsierd door opmaak- en taalslordigheden en dat is ook hier weer het geval. Pijnlijk mag toch de fout op de titelpagina worden genoemd ('beeldreductie') maar ook op vele pagina's elders in dit boek — bijvoorbeeld op pagina 109; 'een lacuneuse verzameling' — had een goede redactie uitkomst geboden. Tot slot: de ware betekenis van de vestiging van een universiteit in Harderwijk lijkt in alles klein maar fijn geweest te zijn.

C. O. van der Meij

J. van Campen, *De Haagse jurist Jean Theodore Royer (1737-1807) en zijn verzameling Chinese voorwerpen* (Hilversum: Verloren, 2000, 410 blz., ISBN 90 6550 621 7).

Jean Theodore Royer, afkomstig uit een welgesteld prinsgezind Waals milieu, was tot zijn vrijwillig aftreden in 1795 secretaris en substituut griffier bij het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland in Den Haag. In zijn vrije tijd was hij bovendien een initiatiefrijk onderzoeker. Zijn belangstelling gold de Nederlandse oudheidkunde en vaderlandse geschiedenis, staatshuis-houdkunde en rechtsgeleerdheid, aspecten van Europese cultuurgeschiedenis en bovenal de Chinese taal en cultuur. Op al deze gebieden was hij een 'beeldverzamelaar' *avant la lettre*. Zijn studieuze belangstelling richtte zich op het verzamelen van prenten, geschilderde portretreksen, teksten, taal en tekens. Nederlandse oudheden in collecties van derden 'verzamelde' hij door ze als technische tekening te vertalen naar het platte vlak. Voor zover hij ook driedimensionaal verzamelde, betrof dat buiten-Europese artificialia. Van Campen toont aan dat deze objecten voor Royer van belang waren voor het doorgronden van de Chinese taal, als ingang voor studie van de Chinese cultuur.

Royer verzamelde zijn (beeld-)materiaal niet om de kunstwaarde, maar als bron van informatie, documentatie en studie. Als een gepassioneerd verzamelaar omringde hij er zichzelf en zijn

echtgenote Johanna Louisa van Oldenbarneveld genaamd Tulligh volledig mee. De buiten-Europese voorwerpen waren als 'museum' in enkele kamers thuis opgesteld, het behangsel beschilderd met taferelen over Chinees ambacht. In andere kamers hingen in die woelige nadagen van het stadhoudelijke bewind de olieverfportretten als een onbeweeglijke geschiedenis aan de muur. Totdat de Fransen kwamen en deze getuigenissen van de vaderlandse geschiedenis werden opgeborgen. Royer kreeg zelfs een deel van de collectie van stadhouder Willem V onder zijn hoede, om te voorkomen dat alles zou worden afgevoerd naar het Louvre.

Van Campens studie naar de Chinese collectie van Royer is onderdeel van een groter project over deze verzamelaar, die zelf het einde van de Franse tijd niet meer meemaakte, maar wiens collecties een rol zouden spelen bij de vormgeving van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden na 1815. De collectie Royer betekende de start van het in 1816 opgerichte Koninklijk kabinet van zeldzaamheden (voorloper van het Rijksmuseum voor volkenkunde); delen ervan zijn later terecht gekomen in het Rijksmuseum en het Leidse Prentenkabinet. Van Campen plaatst Royers Chinese collectie in de context van de contemporaine kennis over China en de Chinese taal. Vervolgens trekt hij een wijdere cirkel en plaatst de collectie in de verzameltraditie van zijn tijd, die gevoed werd door en voeding gaf aan vragen over God en de schepping, over het systeem van de natuur, de ouderdom van de mensheid, tijd en chronologie. Tenslotte vergelijkt Van Campen de Chinese collectie van Royer qua samenstelling en wijze van verwerving met drie andere (Aziatische) collecties van Nederlanders. Dat betreft de Chinese collectie van Van Braam Houckgeest (de hofreis naar Peking van 1794-1795); de Japancollectie van Isaac Titsingh (van 1779 tot 1784 opperhoofd van de VOC-vestiging op Deshima); de stadhoudelijke verzameling van naturalia en rareiteiten van Willem V. Hij concludeert dat Royer in Den Haag wat 'China' betreft grotendeels op eigen kompas moest varen en met recht faam genoot als de grootste Nederlandse China-kenner van zijn tijd. De beknopte catalogus van de buiten-Europese artificialia van Royer waarmee de deelstudie afsluit, onderstreept dat Van Campen deze collecties even zorgvuldig heeft bestudeerd als hun beheerders twee eeuwen geleden.

Van Campen heeft zich daarentegen niet gewaagd aan een persoonlijke schets van de veelzijdige Royer. De lezer moet letterlijk een vergrootglas nemen om hem (jonge man met pruik) te onderscheiden op een prent uit 1770, waarop de afgebeelde personen zichtbaar opgewonden zijn over een opgraving. Als Van Campen op zijn beurt al opgewonden is geweest over deze afbeelding van zijn hoofdpersoon, dan laat hij dat niet merken. In plaats daarvan volgt anderhalve bladzijde overweging of dit onze Royer wel is. Die terughoudendheid is typerend voor het hele betoog. We hebben geen idee wat voor man Royer was. Ook analyseert Van Campen de samenhang tussen Royers studies niet diepgaand. Hij volstaat met de uitermate interessante stelling dat er een verband is tussen Royers belangstelling voor het 'hier en vroeger' en het 'ginds en nu', oftewel vaderlandse historische voorwerpen en 'tijdloze' voorwerpen uit vreemde culturen. Het lijkt dat Van Campen, op zoek naar de systematiek in de classificatiesystemen die Royer ontwikkelde, te veel binnen zijn eigen kunsthistorische collectiegerichte systematiek blijft. Hij problematiseert de 'objectiviteit' van het beeldmateriaal over China en Japan niet, hanteert een klassiek onderscheid tussen authentieke kunst en souvenirs, en doet weinig met door Royer gehanteerde media als woordenboek, atlas en landkaart. Zo bezien biedt Royers onderzoek naar het verband tussen Chinese realia en karakters, geïllustreerd met beeldjes van Chinese volkstypen en uitmondend in een poging tot een woordenboek waarin deze beelden Nederlandse woorden krijgen, ook een waardevolle bron voor verder onderzoek naar Nederlands orientalisme en de zoektocht naar het wezen van andere culturen. Hopelijk vindt dit boek zo'n vervolg, wellicht uitmondend in een tentoonstelling in het Rijksmuseum voor volkenkunde.

P. P. de Quay, *De genoegzaamheid van het natuurlijk gezond verstand. Prijsverhandelingen over godsdienst, zedenkunde en burgerlijke maatschappij in Nederland aan het einde der 18e eeuw* (Nederlandse, cultuur in Europese context. Monografieën en studies XIX. IJkpunt 1800-4; Den Haag: Sdu uitgevers, 2000, ix + 161 blz., ISBN 90 12 08953 0).

De Quay, die geschiedenis, wijsbegeerte en notarieel recht studeerde, schreef dit boek in het kader van het NWO-prioriteitsprogramma 'Nederlandse cultuur in Europese context'. Het wijsgerig klimaat in Nederland tijdens de Verlichting was al eerder beschreven door F. L. R. Sassen (1894-1971), maar deze hield zich uitsluitend bezig met academische teksten van hoogleraren aan de Nederlandse universiteiten en deed de rest af als oppervlakkig en van weinig historische betekenis. De meer populair-filosofische genootschapsliteratuur was om die reden altijd terzijde geschoven en tot nu toe niet in haar ideologische verband onderzocht. Toen in de achttiende eeuw onder invloed van de Verlichting de wetenschap populair werd, had dit ook zijn uitwerking op de wijsbegeerte. Vooral na 1750 zag een enorm aantal populair-wijsgerige brochures en boekjes het licht. Deze geschriften, die meestal een moraliserende strekking hadden, stelden allerlei zedenkundige en religieuze zaken aan de orde. De belangstelling hiervoor was groot, want de ontwikkelde burger maakte zich in toenemende mate zorgen over goddeloosheid en zedenbederf. Binnen de kerk, in sociëteiten en genootschappen, of gewoon in de huiselijke kring werd uitgebreid van gedachten gewisseld over christelijke normen en waarden en in samenhang daarmee de burgerlijke deugden en plichten. Verlicht-burgerlijke instellingen als het Stolpiaansch Legaat in Leiden, Teylers Godgeleerd Genootschap in Haarlem en de Maatschappij tot nut van 't algemeen schreven prijsvragen uit, die de discussie een breder karakter gaven.

Deze godgeleerde prijsvragen laten na 1750 een verschuiving zien van een rationalistisch-theologische naar een apogetisch-fideïstische opvatting. De door de rede beïnvloede metafysische godsbewijzen van onder meer Descartes, Leibniz, Wolff en Newton werden aanvankelijk door vrijzinnige én orthodoxe Nederlandse predikanten erkend als basis voor het wezen van God. Met name de Stolpiaanse prijsvragen laten dit zien. Deze cartesiaanse rede stuitte echter onder invloed van de empirische Engelse benadering en de 'vroeg-romantische' Duitse tegenstand meer en meer op het probleem, dat de inhoud van de goddelijke openbaring te veel gerationaliseerd werd, waardoor het ware geloof in de verdrukking kwam.

Vooral Teylers Godgeleerd Genootschap keerde zich af van de rationele wijsbegeerte, die men onverenigbaar vond met de verkondigingen in de bijbel, waarin de nu eenmaal niet te beredeneren goddelijke openbaring centraal staat.

Ook de zedenkundige kwestie vonden veel christen-filosofen moeilijk te rijmen met rationele bespiegelingen. De prijsvraag betreffende het probleem in hoeverre de zedelijke grondbeginselen hun waarde aan de godsdienst ontlenden, bracht heel wat pennen in beweging. Hoewel er algemene overeenstemming was over de idee volgens Hutcheson, Hume en Smith, dat ieder mens een ingeschapen gevoel voor moreel heeft, bleef een merendeel ervan overtuigd, dat de bijbel de basis is van de christelijke zedenleer.

Hierop volgde de vraag van het Stolpiaansch Legaat of zo'n in de openbaring gewortelde zedenleer wel aansloot bij de beginselen van een burgerlijke maatschappij. Onder invloed van *philosophes* als Jean Jacques Rousseau en Lord Bolingbroke vonden sommigen dat de in het evangelie verkondigde christelijke plichten niet strookten met de wereldse belangen van burgers, maar toen de Franse Revolutie radicaler werd en de politieke tegenstellingen binnen de Republiek verarring en onrust zaaiden, werden alle partijen gaandeweg behoudender en kwam men tot de conclusie dat voor een gezonde burgerlijke maatschappij de krachtige invloed van 'godsdienstige begrippen en praktyken' onontbeerlijk was.